

services provided for the street children in our country.

Key Words: *Street children*

SOKAK ÇOCUKLARI

Street Children

Yaşare AKTAŞ ARNAS

Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Günümüzde tüm dünyada hızlı nüfus artışı, kılık, kırsal kesimden şehre göçler, ekonomik kriz, işsizlik, fakirlik, aile içi şiddet ve ekonomik koşulların yetersiz olması gibi nedenlerle son yıllarda özellikle de gelişmekte olan ülkelerde sokak çocuklarının sayısı hızla artmış ve bugün dünyadaki en önemli sosyal problemlerden birisini oluşturmaya başlamıştır. Bu makalede sokak çocuklarının ortak bir profili ortaya koyulmaya çalışılacak ve ülkemizde sokak çocuklarına yönelik verilen hizmetlerden bazıları sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Sokak çocukları.*

SUMMARY

Today, reasons such as the rapid population growth, famine, immigration from rural to urban areas, economic crises, unemployment, poverty, violence within the family and insufficient economic conditions have increased the number of the street children especially in the developing countries, and this has become one of the most important social problems the world is facing. In this article it is aimed to draw the common profile of the street children and some of the

GİRİŞ

Sokak çocukları terimi genel olarak 1979'da Birleşmiş Milletler Çocuk Yılı'nı takiben kullanılmaya başlamıştır. Ancak ilk olarak sokak çocukları terimi 1851 yılında Henry Mayhew "London Labour and the London Poor" isimli yazısında kullandı. Bundan daha önce sokak çocukları evsizleri, evden kaçanları ve terk edilmiş çocukları ifade etmek için kullanılmaktaydı (Scanlon ve ark. 2003).

Türkiye'de sokak çocukları ilk olarak 1940'lı yıllarda "köprü altı çocukları" olarak isimlendirilen çocuklarla gündeme gelmiş ve başta Kemalettin Tuğçu olmak üzere birçok edebiyatçıya konu olmuştur (Polat, 1999).

Günümüzde sokak çocukları dünyadaki en önemli sosyal problemlerden birisidir ve bu özel grubun tam ve doğru olarak profilini ortaya koymak çok zordur (Aptekar, 1994).

Sokak çocukları ile ilgili yapılan araştırmalar daha çok sokak çocuklarını tanımlamaya, çocuklarının sayısını, onların sokakta olma sebeplerini, demografik ve aile özelliklerini, suç davranışlarını ve sokakta olmanın bu çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik çalışmalardır (e.g., Adlaf ve Zdanowicz, 1999; Aptekar, 1994; Aptekar ve ark., 1997; Ayerst, 1999; Balanon, 1989; Baker, 1999; Campos, 1994; Cause ve ark., 2000; Hier ve Korboot, 1990; Le Roux, 1996; Le Roux ve Smith, 1998a, b;

Mufune, 2000; Peralta, 1992; Rafferty ve Shinn,1991; Robertson ve Toro, 2003; Teal, 2003; Yapchai ve ark., 2001; Waldron ve ark., 2001)

Sokak çocuklarının tanımı

Birçok yazar ve kurum, sokak çocuklarını farklı şekillerde tanımlamışlardır.

Bazı bilim adamları sokak çocuklarını tanımlarken, sokak kültürünü kabul etme, sokakta ekonomik aktivitelerde bulunma, çocuklar arasında sosyal organizasyonlar ve sokak bölgesi gibi boyutları düşünürken, bazıları insan hakları boyutunda sokak çocuklarını tanımlar. (Scanlon ve ark., 2003).

Bazı araştırmacılar ise sokak çocuklarını aileleri ile ilişkilerine göre tanımlarlar. Bunlar evden sürekli ayrı olan, aileleri ile hiç kontak kurmayan veya çok az kontak kuran "sokağın çocukları" ve genellikle ailelerinin finans desteği durumunda olan ve ev ile sokak arasında gidip gelen "sokak çocukları"dır (Le Roux ve Smith, 1998b).

Lusk (1992) sokaktaki çocukları dört gruba ayırdı ve her gruptaki çocukların psikolojik özelliklerinin birbirinden farklı olduğunu belirtti. Lusk'a göre birinci grupta fakir ailelerden gelen çalışan çocuklar yer almaktadır. Bu çocuklar akşam olduğunda ailelerinin yanına geri dönmekteler ve okullarına devam etmekteler. Bu çocuklar suç işlemezler. İkinci gruptakiler bağımsız sokak çalışanlarıdır. Bu gruptaki çocukların aileleri ile bağları bozulmuştur ve okula devamları azalmıştır. Suç işleme oranları ise artmıştır. Üçüncü gruptakiler aileleri gibi sokakta çalışan ve yaşayan çocuk-

lardır. Bu çocukların aileleri de sokaklarda yaşarlar. Bu durum fakirlikle ilişkilidir. Örneğin Hindistan sokaklarında yaşayan aileler ve Amerika'daki evsizlerin çoğu bu gruptadır. Son gruptakiler aileleri ile ilişkileri tamamen bozulmuş ve zamanlarının tamamını sokakta geçiren sokak çocuklarıdır. Bunlar gerçek sokak çocuklarıdır ve sokağın çocukları olarak da isimlendirilirler (Akt:Aptekar,1994).

Birleşmiş milletlere göre ise, kelimenin en geniş anlamı ile bir çocuğun ev veya geçim kaynağı sokak olursa ve sorumlu yetişkinler tarafından yeterince korunmuyor ve rehberlik yapılmıyorsa sokak çocuğudur (Aptekar, 1994).

UNICEF ise sokak çocuklarını iki gruba ayırmaktadır. Birinci gruptakiler; bir yetişkin gözetiminde olmaksızın sokakta yaşayan ve kendi kendine sokaklarda yaşamının sürdürmeye çalışan "sokağın çocukları"dır. İkinci gruptakiler ise sokakta çalışan fakat günün sonunda evlerine dönen "sokak çocukları"dır (Aptekar ve ark., 1997, Baker, 1999). Bugün UNICEF tarafından ortaya atılan ve tartışılan bir kavram daha vardır "sokak için çocuklar". Bu üçüncü grup, parçalanmış ailede yaşayan, okula gitmeyen, istismar edilen ve gecekondularda yaşayan "sokak için aday olan" çocukları kapsamaktadır (Baker, 1999).

Sonuç olarak sokak çocukları değişik kurum ve kişiler tarafından değişik kategorilerde ve adlarda belirtilmektedir. Bununla birlikte sokak çocukları terimi daha çok Afrika ve Asya'da kullanılırken, Avrupa, Amerika ve Avustralya'da evsiz çocuklar, evden

kaçanlar, evden atılanlar ve dışarı itilmişler terimleri kullanılmaktadır (Le Roux ve Smith, 1998b)

Bütün sokak çocukları sokakta yaşamaya başlamadan önce periyodik ve aşama aşama sokakta yaşamaya başlarlar. Onlar ilk önce bir veya iki gece evden ayrılırlar, daha sonra sokakta evden daha fazla zaman geçirmeye başlarlar. Zamanla sokakta evde harcadıklarından daha fazla zaman harcarlar ve aileleri ile bağları çok zayıflar (Aptekar, 1994). Bu süreç sokak çocuğundan sokağın çocuğu olmaya doğru giden bir süreçtir. Sokağın çocuğu için sokaklar ev olmaya başlar; sokak onlar için çalışma, oyun oynama, uyuma ve temel ihtiyaçlarını karşıladıkları çevreleridir (Peralta, 1992).

Yani sokağın çocuğu sokak kültürü ve yaşamına tam geçinceye kadar yani evden tamamen ayrılıncaya kadar geçen ve yavaş yavaş ilerleyen evden sokağa taşınma süreci olarak tanımlanmaktadır (Aptekar, 1994).

Ancak sokağın çocukları sokak çocuklarının küçük bir bölümünü oluşturmakla birlikte, sokak çocuklarının büyük bir bölümü de ev ile sokak arasında gidip gelmektedirler. Bu çocukların sokak ile ev arasında gidip gelmesi; kötü hava koşulları, polisin yoğun takipleri, ilgili kurum ve kuruluşların çocuğu tatmin edecek bir program uygulaması ve ev çevresindeki değişimlere göre değişmektedir (Aptekar ve Abebe, 1997)

Sokak çocuklarının genel profili

Sokak çocuklarının profillerine baktığımızda bu çocukların %90'ına yakını sokakta çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklar aile eko-

nomisine katkıda bulunmak için sokaklarda çalışmaktadırlar ve kazançlarının büyük bölümü veya tamamını ailelerine vermektedirler (Aptekar, 1994).

Sokak çocukları ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zaman bugün dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde sokak çocuklarının yalnız %10-15'inin kızlardan oluştuğu tahmin edilmektedir (Aptekar, 1994; Le Roux, 1996; Mufune, 2000; Robertson ve Toro, 2003). Sokakta kızların sayısının erkeklerden daha az olmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi kızlar için küçük kardeşe bakmak, ev işlerinde anneye yardım etmek gibi alternatif durumlar söz konusudur. Bir diğeri ailenin parçalanması veya ailede ihmal ve istismar söz konusu olduğunda kızların akrabalar veya komşular tarafından evlerine alınmaları olabilir (Aptekar, 1994; Le Roux, 1996). Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir kız çocuğu evden ayrılmışsa genellikle sokaklarda çalışmak yerine daha çok "fahişelik" yapmaktadırlar. Bu anlamda bakıldığında belki de çalışan çocuklar içerisinde kızların sayısı erkeklerden fazla olabilir (Aptekar, 1994; Balanon, 1989; Le Roux, 1996; Scanlon ve ark., 2003). Buna karşın gelişmiş ülkelerde sokaktaki erkek ve kız çocuklarının sayısı eşittir. Çünkü bu ülkelerde fahişeliği tercih eden kızların sayısı oldukça azdır (Aptekar, 1994).

Ülkeler arasında farklılık bulunmakla birlikte sokak çocukları ile ilgili başka bir gerçek sokak çocuğu olmada ırk ve etnik kökenin de önemli olduğudur. Özellikle Güney Afrika'da sokak çocuklarının büyük bir bölümü siyah

ve melez ırka aittir (Mufune, 2000; Scanlon ve ark., 1998).

Genel olarak baktığımız zaman sokak çocuklarının 8-17 yaşları arasında oldukları belirlendi. Bununla birlikte Latin Amerika'da sokaklarda daha küçük yaşlarda çocukların olduğu da bilinmektedir (Scanlon ve ark., 1998). Ancak 5 yaşından önce sokak yaşamına başlayan çocuk sayısı çok azdır (Aptekar, 1994; Mufune, 2000). Özellikle gelişmiş ülkelerde okula devam etmek yasal bir zorunluluk olduğu için küçük yaşlarda sokakta çalışan çocuklara rastlamak pek mümkün değildir.

Sokakta kalma süreleri incelendiğinde, sokak çocuklarının 3/1'inin kısa sürede evlerine döndükleri, 3/1'inin 6-18 ay sokakta kaldığı ve diğer 3/1'inin de iki yıldan daha fazla sokakta kaldığı belirlenmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki sokak çocukları evden kaçtıktan birkaç ay sonra evlerine geri dönmektedirler. Ancak birçok sokak çocuğu için zaman kavramı yoktur ve onlar genellikle ne kadar süredir sokakta olduklarını bilmemektedirler (Le Roux, 1996).

Aile yapılarına baktığımız zaman, sokak çocuklarının çoğunun tek ebeveynli, özellikle babanın olmadığı evlerden geldiği (Aptekar, 1994; Aptekar, ve ark., 1997; Campos ve ark., 1994) ve bu ailelerde özellikle üvey erkek çocuk üvey baba arasındaki çatışmaların yoğun olduğu görülmektedir (Aptekar, 1994; Aptekar, ve ark., 1997).

Yapılan bir çalışmada bu çocukların 5/3'ünün bir veya her iki ebeveynini kaybettikleri bulunmuştur (Akt: Campos ve ark., 1994).

Bu çocuklar genellikle kalabalık ailelerden özellikle çok çocuklu ailelerden gelmektedirler (Baker, 1999).

Sokak çocuklarının eğitim durumlarına bakıldığında, bu çocukların çoğunluğunun ya okul bıraktıkları ya da okula hiç gitmedikleri görülmektedir (Campos ve ark., 1999).

Ülkemizde sokak çocukları ile ilgili yapılan araştırmalara baktığımızda ise, çoğunluğunun sokakta çalışan çocuklardan olduğu (Gövercin, 2000; Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Türkmen ve İlik, 1994) ve bu çocukların daha çok ailelerine ekonomik destek olmak için çalıştıkları ve kazandıkları paraları ailelerine verdikleri (Gömlüksiz ve ark. 1997; Köksal ve Alisinanoğlu, 1998; Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Türkmen, 1998; Türkmen ve İlik, 1994), ortalama 11-14 yaş grubu çocuklar olduğu (Aksu ve Yoldaşcan, 2001; Akşit ve ark. 2001; Gömlüksiz ve ark. 1997; Gövercin, 2000; Köksal ve Alisinanoğlu, 1998; Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Türkmen, 1998; Türkmen ve İlik, 1994), %90 gibi büyük çoğunluğunun erkek çocuklardan olduğu (Aksu ve Yoldaşcan, 2001; Akşit ve ark. 2001; Türkmen, 1998; Yılmaz, 1998;), ortalama 5-7 kardeş oldukları (Gömlüksiz ve ark. 1997; Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Türkmen ve İlik, 1994), babalarının çoğunlukla vasıfsız işçi oldukları veya çalışmadıkları (Akşit ve ark., 2001; Gömlüksiz ve ark. 1997; Gövercin, 2000; Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Yılmaz, 1998; Türkmen ve İlik, 1994), buldukları şehirlere çoğunlukla Güney ve Güneydoğu Anadolu'dan göç ile geldikleri (Aksu ve Yoldaşcan, 2001; Türkmen, 1998; Yılmaz, 1998), yaklaşık %3-

25'inin parçalanmış ailelerden geldikleri (Aksu ve Yoldaşcan,2001; Gömleksiz ve ark. 1997; Gövercin, 2000; Türkmen, 1998;Türkmen ve İlik, 1994), %20-50'sinin ya hiç okula gitmedikleri ya da okula devam etmedikleri (Akşit ve ark. 2001; Gövercin, 2000; Türkmen, 1998; Türkmen ve İlik, 1994) belirlenmiştir.

Sokak çocuklarının sokakta ne tür işler yaptıkları

Bu çocuklar sokaklarda daha çok çiçek, sakız, mendil satmak, ayakkabı boyacılığı, kağıt ve çöp toplayıcılığı, hırsızlık ve dilencilik gibi işler yapmaktalar. (Akşit ve ark.2001; Balanon, 1989; Scanlon et. al., 2003; Türkmen, 1998; Türkmen ve İlik, 1994). Bununla birlikte bazıları fahişelik ve ilaç trafiği gibi tehlikeli işlerde kullanılmaktadırlar (Balanon, 1989; Scanlon et. al., 2003).

Sokaklarda çalışan bu çocuklar sömürü, çıkar ve istismar durumları altında çalışmaktadırlar.Onlar sık sık cinsel ve fiziksel istismar ile karşılaşmaktadırlar.

Sokak çocuklarının dünyadaki dağılımları nasıldır?

Bu çocukların sürekli yer değiştirmeleri nedeniyle gerçek sayıyı tesbit etmek çok zor olmakla birlikte, UNİCEF kaynaklarına göre bugün dünyada 100 milyona yakın sokak çocuğu olduğu tahmin edilmektedir (Peralta, 1992). Bunun yaklaşık olarak 40-50 milyonu Latin Amerika'da, 25-30 milyonu Asya'da, 10 milyonu Afrika'dadır.Geri kalanı endüstrileşmiş ülkeler arasında dağılmaktadır (Akt: Mağden ve Deretarla-Gül, 2002).

Türkiye genelinde toplam sokak çocuğu sayısı, en kötümser rakamlara göre 6 bin civarındadır. İstanbul'daki sokak çocuğu sayısı 600 olarak tahmin edilmektedir. Sokak çocuklarının en yoğun olduğu illerimiz İstanbul, Diyarbakır, Adana, Gaziantep, Ankara, İzmir, Bursa, Mersin'dir.

Günümüzde Kolombiya, Brezilya, Meksika ve Kenya gibi bazı ülkelerde çocuklar bir nesilden daha fazladır sokaklardadır ve onların ebeveynleri de kendileri gibi sokak çocuğudur (Aptekar, 1994).

Neden sokak çocukları vardır?

Sokak çocukları gerçeği ekonomik, sosyal ve politik faktörlerle ilişkilidir. Sokak çocukları hızlı nüfus artışı, kıtlık, kırsal kesimden şehre göçler, ekonomik kriz, işsizlik ve fakirliğin bir sonucudur (Balanon, 1989; Le Roux, 1996; Peralta, 1992; Scanlon ve ark., 2003).

Özellikle sokak çocukları gelir dağılımının dengesiz olduğu ülkelerde daha fazla görülmektedirler. Latin Amerika'da Brezilya, Kolombiya ve Afrika'da Kenya, Nairobi gibi ülkeler sokak çocuklarının en yoğun görüldüğü ülkelerdir.

Örneğin, Brezilya'da nüfusun %20'sini oluşturan en üst, en altta bulunan %20'nin gelirin 26 katını kazanmaktadır.Bu ülkelerde sokak çocukları "ekonomik şiddetin" kurbanları olarak tanımlanmaktadır (Scanlon ve ark., 2003).

*Sokak çocuklarının evden ayrılma nedenleri

Sokak çocukları ile ilgili yapılmış pek çok araştırma, bu çocukların daha çok tek ebeveynli ailelerden özellikle

babanın olmadığı evlerden geldiklerini, ebeveynlerinin işsiz, eğitimsiz olduklarını, aile içerisinde çok az iletişim olduğunu ve aile içi şiddetin çok fazla olduğunu göstermiştir (Aptekar, 1994; Aptekar ve Ciano, 1999; Balanon, 1989; Scanlon ve ark., 2003).

Çocuklar evden ayrılma sebebi olarak daha çok, ailede şiddet, alkolizm, istismar, yoksulluğu belirtmişlerdir. Ancak bazı çocuklar ekonomik olarak rahat bir yaşam, bağımsızlık, kendi-kendine var olma, kişisel özgürlük, macera ve heyecan aramak için de evden ayrılırken, büyük çoğunluğu ailenin sosyo-ekonomik durumunun bir sonucu, ailede alkol-ilaç istismarı, şiddet, ailenin parçalanması, zayıf aile ilişkileri, ebeveynlerin çalışmaması, çocukların fiziksel ve cinsel istismarı, ailenin parçalanması, ve aile yapısının çökmesi gibi nedenlerle evden ayrılmaktadırlar (Le Roux, 1996). Bazı çocuklar da sokaktaki arkadaşlarının etkisi ile evden ayrılabilirler (Baker, 1999).

Aileleri tarafından terk edildiği için sokak çocuğu olanların oranı (%3) ise çok azdır (Aptekar, 1994).

Fall (1986) sokak çocuklarının evden ayrılma ile ilgili sebeplerini iki faktöre bağlı olarak sınıflandırmaktadır: "itme ve çekme". Çekme faktörlerini, büyük şehirlerdeki yaşamın göz kamaştırıcılığı ve çekiciliği, var olan yaşam standartlarını artırmayı umut etme, macera ve bağımsızlık isteği oluştururken; itme faktörlerini, nüfus artışı, şehirleşme, yaşam maliyetleri, ilave gelir araştırmaları, terk etme, geniş aile ve geleneksel ailenin par-

çalanması oluşturmaktadır(akt:Le Roux, 1996).

Yılmaz(1998) tarafından ülkemizde yapılan bir çalışmada da sokak çocuklarının evden ayrılma sebeplerinin fiziksel istismar ve üvey anne-baba ilişkisi olduğu saptanmıştır.

*Sokak çocuklarına karşın halkın tutumu

Yapılan bazı araştırmalarda, sokak çocuklarına karşın halkın düşmanca ve aşağılayıcı duygular gösterdikleri saptanmıştır (Aptekar ve ark.,1997). Bunun en önemli sebeplerinden birisi basının sokak çocukları ile ilgili yaptıkları yayınlarıdır. Bu yayınlarda sokak çocukları daha çok suçlu, serseri, sarhoş olarak yansıtılmakta ve halka "kötü çocuk" imajı verilmektedir. Bu durumda halkın kaygısının artmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşım daha çok basının satış artırma kaygısı ile ilgilidir ve çok fazla gerçeği yansıtmamaktadır (Aptekar ve ark.,1997; Aptekar ve Abebe, 1997; Le Roux ve Smith, 1998a; Mufune, 2000). Örneğin son yıllarda ülkemizde de olduğu gibi Kenya'da basın Nairobi'nin merkezindeki sokak çocuklarının HIV virüsü bulunan bir kanı şırınga ile insanlara enjekte ettiklerini yazmıştır. Daha sonra bu söylentinin doğru olmadığı belirlenmiştir (Aptekar ve Abebe, 1997; Le Roux ve Smith, 1998a)

Sokak çocukları genellikle halk tarafından sosyal, ahlaki ve yasal normlardan sapmış kişiler olarak değerlendirilmekte ve bir çok toplumda bu çocuklara "sapık veya suçlu" gözü ile bakılmaktadır (Le Roux ve Smith, 1998b).

Ülkemizde gerek sokaktaki yetişkinlerin gerekse dükkan sahiplerinin bu çocuklara karşı tavırların ilden ile değiştiği saptanmıştır. Örneğin Adana'da sokak çocukları halkın kendilerine kötü davrandıklarını belirtirken, Diyarbakır'daki sokak çocukları halkın kendilerine arkadaşça davrandıklarını ve kendilerine destek verdiklerini belirtmişlerdir (Aksit ve ark. 2001).

Halkın sokak çocuklarına karşı bu tür tutumları çocukların benlik gelişimini de negatif yönde etkilemektedir (Le Roux, 1996; Le Roux ve Smith, 1998b).

Ayrıca toplumun sokak çocuklarını bu şekildeki etiketlendirmesi onların toplumun algılarını kabul etmesine neden olabilir ve bu durum onları daha fazla suça itebilir (Le Roux ve Smith, 1998b)

Bu çocukları karşı halkın düşmanca tavır göstermesinin bir diğer nedeni milliyetçi yargılardır (Aptekar ve ark.,1997).

Bu çocuklar özellikle halkın ve polisin onlara karşı şiddet reaksiyonlarından çok korkmaktadırlar ve en büyük korkuları polis tarafından yakalanmaktır (Aptekar, 1994;Mağden ve Deretarla-Gül, 2002).

Çocukların polisten ve şiddetten bu denli korkmalarının bir sebebi de arkadaşlarının veya diğer sokak çocuklarının sokaklarda karşılaştıkları şiddet sonrası ölmeleridir. Örneğin Brezilya'da 1987-1990 yılları arasında 1.397 çocuk şiddet yüzünden hayatını kaybetmiştir. Kolombiya, Guatemala ve Güney Afrika'da da benzer şiddet olayları görülmektedir(Aptekar, 1994).

Mağden ve Deretarla-Gül (2002) tarafından yapılan bir çalışmada da bu çocukların sokakta daha çok diğer çocuklar (%60) ve diğer yetişkinler (%18) tarafından şiddete maruz kaldıkları ortaya konmuştur.

Sokak çocuklarının sağlık problemleri

Gelişim özellikleri

Bu konuda sınırlı sayıda araştırma olmakla birlikte sokak çocuklarında akranlarına oranla daha fazla gelişimsel gecikme olduğu görülmüştür (Bassuk ve Rosenberg, 1990).

Sokak çocukları veya evsiz ailelerin çocukları ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu çocukların normal yaşitlarına oranla zihinsel yetersizlik, gecikmiş konuşma veya konuşma problemleri, sosyal ilişkilerde zayıflık, motor becerilerde yetersizlik gibi bir dizi gelişimsel gerilik olduğu bulunmuştur(Akt:Rafferty ve Shinn, 1991).

Fiziksel sağlık

Evsiz çocukların evi olan çocuklarla karşılaştırıldığı bazı araştırmalarda da bu çocukların evi olan çocuklara oranla daha fazla sağlık problemlerinin olduğu bulunmuştur(Berti ve ark. 2001;Primas ve ark., 1993; Weinreb ve ark., 1998).

Örneğin Berti ve arkadaşlarının (2001) yaptıkları bir çalışmada, sokak çocukları arasında en yaygın olarak görülen sağlık problemleri, %33'ünde astım, %13'ünde görme, %8'inde akut problemler ve %9'unda zihinsel sağlık problemleri olduğu görülmüştür

Wrght (1987,1990,1991) tarafından 1,028 evsiz sokak çocuğu üzerinde

yapılan bir araştırmada, sokak çocuklarında en yaygın olarak görülen rahatsızlıkların, enfeksiyonlar (%42), deri hastalıkları (%20), kulak rahatsızlıkları (%18), kronik fiziksel rahatsızlıklar (%15) ve gastroentastinal rahatsızlıklar (%15) olduğunu bulmuştur (Akt:Rafferty ve Shinn, 1991).

Dube'nın(1997) Zimbabve'de 66 çocuk üzerinde yaptığı başka bir çalışmada, çocukların %42'sinde göğüs ve idrar yolu iltihabı, %14.5'inde cinsel yolla bulaşan hastalıklar, %10.5'inde deri rahatsızlıkları, %9'unda şiddete bağlı incinmeler ve %9.2'sinde kulak burun ve boğaz enfeksiyonları olduğunu görülmüştür (Akt: Mufune,2000).

Cinsel sağlık

Sokak çocukları arasında cinsel aktivite çok yüksek oranlarda görülmekle birlikte, bu çocuklar cinsel yaşama çok erken yaşlarda başlamaktadırlar(Robertson ve Toro, 2003;Scanlon ve ark., 1998). Cinsel yaşama başlama yaşının, erkeklerde ortalama 10.8 yaş, kızlarda 12.4 yaş olduğu bulunmuştur(Scanlon ve ark., 1998).

Bu çocuklar para kazanmak, yiyecek ve giysi almak için yani kısaca hayatta kalmak için seks yapmaktadırlar. Ayrıca,sokak çocukları arasında akran gruplarında seks, güç ve bir baskı aracı olarak da kullanılmaktadır.

Sokak çocukları arasında özellikle ilaç kullandıklarında ilacın da etkisiyle anal ve aynı cinsle seks çok yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca, sokak kızları arasında erken yaşlarda hamilelik ve düşük de çok yaygındır (Raffaelli ve ark.,1993; Scanlon ve

ark., 1998; Swart-Kruger ve Richter,1997).

Brezilya'da 9-18 yaşları arasındaki sokakta çalışan ve/veya yaşayan gençler üzerinde yapılan bir çalışmada, sokak çocuklarının %71.5'inin (her iki cinsiyette de eşit oranda) seks yaptıkları, %32.3'ünün para karşılığı seks yaptığı, %42.9'unun bir ilacın etkisiyle seks yaptıkları ve %39.4'ünün de cinsel yolla bulaşan hastalıklara sahip oldukları belirlenmiştir.Aynı çalışmada kızların %69'u erkek arkadaşlarından hamile kaldıklarını ve %43.4'ü arkadaşlarının kürtaj yaptırdığını ifade etmişlerdir.

Erkeklerin %66.3'ü kızların %61.4'ü hiç kimsenin etkisinde kalmadan kendi kendilerine cinsel aktivitelere başladıklarını belirtmişlerdir. Çocukların çok erken yaşlarda sekse başladıkları ve ortalama yaşın 11.2 olduğu görülmüştür. Erkeklerin çoğunluğu ilk deneyimlerini akranları ile yaşadıklarını, kızların 5/2'si ilk deneyimlerini yetişkin erkeklerle yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Raffaelli ve ark., 1993).

Yurtdışında yapılan diğer bazı çalışmalar sokak çocuklarının %62-93 gibi büyük bir çoğunluğunun en az bir kez cinsel aktivitede bulduklarını göstermektedir.Örneğin, New York'da 12-17 yaşları arasındaki erkekler çocukların %93'ünün ve Hollywood'daki sokak çocuklarının %92'sinin 13-17 yaşları arasında cinsel aktivitede bulunmaya başladıkları görülmüştür (Robertson ve Toro, 2003).

Seksin bir sonucu olarak bu çocuklarda HIV/AIDS yaygın olarak görülmektedir (Swart-Kruger ve Richter,

1997;Mufune, 2000). Özellikle Afrika'da 20-29 yaşlar arasında %24.5 oranında AIDS vakası bildirilmiştir. Bu gençlerin çoğunluğu hastalığa 13-19 yaşları arasında yakalanmışlardır.

1998, UNAIDS verilerine göre, Güney Afrika'da AIDS'e sebep olan virüse yakalanan 15-49 yaş arasındaki insan sayısı 1.4 milyondur. Güney Afrika'nın sahralarında AIDS nedeniyle ölen insan sayısı iki milyondur(Mufune, 2000)

Ancak bizim ülkemizde sokak çocuklarının cinsel aktiviteleri ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile ilgili yapılmış her hangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Psiko-patolojik durumları

Sokak çocukları ile yapılan bazı çalışmalarda, sokak çocuklarının akranlarına oranla daha fazla psikolojik sağlık problemlerinin olduğunu bulunmuştur (Cause ve ark., 2000; Masten, 1993; Menke, 1998; Ryand ve ark., 2000; San Agustin ve ark., 1999; Vostanis ve ark., 1998; Waldron ve ark., 2001; Zima ve ark.,1994). Sokak çocukları arasında depresyon, kaygı ve davranış problemleri en yaygın görülen psikolojik problemlerdir (Rafferty ve Shinn, 1991).

Örneğin, Waldron ve arkadaşları tarafından 2-15 yaşları arasında evsiz 31 çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada, bu çocukların 3/1'inin "klinik" düzeyin üzerinde davranış problemlerine ve %45'inin toplum düzenine aykırı oranda dışsal problemlere ve %29'unun klinik oranda içsel problemlere sahip oldukları belirlenmiştir (Waldron ve ark., 2001).

San Agustin ve arkadaşları da benzer bulgular elde etmişlerdir. Barakalarda yaşayan evsiz erkek çocukların evi olanlardan daha fazla oranda duygusal ve davranış problemleri gösterdiklerini bulmuşlardır (San Agustin ve ark., 1999).

Menke (1998), evsiz çocukların %57'sinde depresif semptomlar, %26'sında psikolojik sağlık problemleri olduğunu saptamıştır.

Ayrıca sokak çocukları arasında ciddi semptomlar rapor edilmiştir. Örneğin bu çocukların bazılarında %19 oranında depresyon, %13 oranında mani, %9 oranında hipomani ve %9 oranında psikotik belirtiler olduğu bulunmuştur (Akt: Robertsonve Toro, 2003).

Buna karşın yapılan bazı çalışmalarda beklenenin tersine sokak çocukları ve sokak çocuğu olmayan çocuklar arasında davranış problemleri açısından önemli farklılıklar olmadığı saptanmıştır (Conrad, 1998;Yapchai ve ark., 2001).

Sokak çocuklarında intihar girişi mi

Sokak çocukları arasında intihar girişimi oranı normal gruptan daha yüksektir (Robertson ve Toro, 2003).

Sokak çocukları üzerinde yapılan bir araştırmada kızların %48 ve erkeklerin %27'sinde intihar girişimi vakasına rastlanmıştır. Kızlar için ortalama intihar girişimi sayısı 6.2 olarak bulunurken, erkekleri için 5.1 olarak bulunmuştur. Aynı çalışmada evden ayrılmadan önce cinsel ve fiziksel istismara uğrayan sokak çocukları arasında intihar girişiminin istismara uğramamış akranlarından 1.9-4.3

kez daha fazla olduğu belirlenmiştir (Molnar ve ark.,1998)

Ryan ve ark.(2000) yaptıkları bir araştırmada evden ayrılmadan önce yaşanan fiziksel ve cinsel istismar ile sokak çocuklarının saldırı, tecavüz, depresyon ve intihar girişimi arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki olduğunu ve hem fiziksel hem de cinsel istismar gören çocukların çok ciddi semptomlar gösterdiği bulunmuştur.

Sokak çocuklarında suç aktiviteleri

Sokak çocuklarında illegal suç eylemlerine katılma çocuğun yaşı ve sokakta kalma süresine bağlıdır (Campos ve ark.,1994).

Richter (1998) çocuğun ne kadar zamandır sokakta olduğu ile suç aktivitelerine girme olasılığı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu belirtmektedir.

Bu çocuklar hakkında toplumun negatif düşünceleri ve onlarla ilgili beklentilerinin düşük olması ve de bu çocuklara fırsatları kapatmış olmaları bu çocukları gerçekten negatif davranmaya zorlamaktadır Çünkü bu çocuklar genellikle hayatta kalmak ve yaşamak için suç işlerler.

Agnelli'ya (1986) göre sokak çocukları suçlu değildirler, fakat ihtiyaçlarını karşılayamazlarsa suç için adaydırlar (akt: Le Roux,1996).

Campos ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmada, sokakta yaşayan gençlerin (%75) ailesi ile yaşayan (%14.8) sokak çocuklarına oranla daha fazla illegal suç aktivitelerine karıştıkları bulunmuştur. Bu çocukların %76'sı hırsızlık, %8.5'i para karşı-

lığı seks yapma ve %15'i de her iki aktiviteyi yaptıklarını belirtmişlerdir (Campos ve ark.,1994).

Ülkemizde yapılan birkaç çalışmada sokak çocuklarının büyük çoğunluğunun illegal aktivitelere katılmadıkları ve polis ile başları derde girmedikleri bulunmuştur (Yılmaz, 1998; Türkmen ve İlik,1994;)

Sokak çocuklarında ilaç,alkol ve uyuşturucu madde kullanımı

İlaç ve uçucu (tiner, bali gibi) madde kullanımı sokak çocuklarının sokak yaşamını kabullenmelerinde önemli bir faktördür ve sokak çocukları arasında ilaç ve alkol kullanımı çok yaygındır. Bu çocukların %80 gibi büyük çoğunluğu şiddet, açlık, korku, yalnızlık, karamsarlık gibi duygulardan ve/veya aile ilişkilerinin bozuk olmasından kaynaklanan problemlerinden kaçmak ve bu duygularla baş edebilmek için ilaç veya soluyarak içe çekilen endüstri tutkalı, boya tineri gibi maddeler kullanmaktadırlar (Robertson ve Toro, 2003; Scanlon ve ark. 2003).

Bu çocuklarda alkol kullanma ve ilaca başlamada akran gruplarının etkisi çok büyüktür.

Hollywood'da 13-17 yaşlar arasındaki sokak çocukları ile yapılan bir çalışmada, bu çocukların %48'inin alkol, %39'unun ilaç ve %26'sının da hem ilaç hem de alkol kullandıkları belirlenmiştir(Akt: Robertson ve Toro, 2003).

Bu çocuklarda sokak çocuğu olmanın süresine bağlı olarak dramatik şekilde uyuşturucu madde kullanma oranı da artmaktadır(Akt: Robertson ve Toro, 2003). Son yıllarda yurtdışında sokak çocukları arasında kokain kul-

lanımının da hızla arttığı belirtilmektedir (Scanlon ve ark. 2003).

Türkiye'de de yapılan çalışmalarda sokak çocuklarının %60-100 sigara kullandığı (Deretarla Gül ve Mağden, 2002; Yılmaz, 1998; Türkmen ve İlik, 1994;), büyük bir çoğunluğunun bali ve tiner kullandıkları ve alkol kullanan çocukların sayısının çok az olduğu (Gömlüksiz ve ark. 1997; Yılmaz, 1998; Türkmen ve İlik, 1994;), çocukların hiç birinin uyuşturucu madde kullanmadıkları (Yılmaz, 1998) saptanmıştır.

Sokak çocuklarına ilişkin ülkemizde yapılan çalışmalar

1999 yılında yürürlüğe konan Türk Ceza Kanununun 473 ve 474. Maddelerine göre "çocukların zorla çalıştırılması suç sayılmaktadır" ibaresi yer almakla birlikte, Türkiye'de henüz kurumsal çözüme ulaşmamış çocuk sorunlarının en trajik olanlarından birisi de sokak çocukları sorunudur.

Ancak, 1996-2000 yılları VII. beş yıllık kalkınma planı aile ve çocuk özel komisyon değerlendirmesi raporunda, "sokakta yaşayan çocukların korunması ve sokaktan kurtulmasını amaçlayan kurumların

geliştirilmesi konusunda bazı sivil toplum örgütleri dışında ilgili kamu kuruluşları dikkate değer bir çalışma gerçekleştirememişlerdir" ibaresi yer almaktadır ("VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı", 2001).

Sokak çocuklarına ilişkin dünyadaki uygulamalara baktığımız zaman bu çocukların özellikle barınma sorunları devletin denetiminde gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Ancak, Türkiye'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) korunmaya muhtaç çocuklar için hizmet üreten tek kurumdur ve bu çocukların barınma yetkisi de sadece bu kurumla sınırlandırılmıştır.

Ülkemizde sokak çocuklarına yönelik verilen hizmetlerden birkaç tanesi şunlardır;

İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri tarafından 11 yatılı ve 17 gündüzlü (sokakta çalışan ve yaşayan çocuklara) olmak üzere toplam 28 Çocuk ve Gençlik merkezinde sokak çocuklarına ve ailelerine rehberlik, eğitim, rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Merkezler aracılığı ile sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar okula başlatılmakta, iş ve meslek edindirme programlarına alınmakta, ailesi yanına döndürülmekte, nüfusa kayıtları olmayanların kayıt işlemleri tamamlanmakta, beslenme ve sağlık sorunları çözümlenmektedir.

Sokak çalışmaları sonucunda ulaşılan ailelere yapılan görüşmelerde çocuklar açısından sokağın tehlikeleri hakkında bilgi verilerek ve çocukları çalıştırmalarının suç teşkil ettiği anlatılmaktadır.

Ayrıca merkezlerde çalışan sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar tarafından her çocukla ilgili psiko-sosyal, eğitim ve aile durumuna ilişkin kişisel çalışmalar yapılmaktadır. Ekonomik yoksunluk nedeniyle çocuklarını çalıştıran ailelerin incelemeleri yapılarak ailelere sosyal yardım kapsamında gıda, giysi, kırtasiye vb. yardımlar yapılmaktadır. Sağlık sorunları olan çocuklara tedavi

olanakları sağlanmakta ve sokağın risklerinden olan, bulaşıcı hastalıklara karşı sağlık taramaları yapılmaktadır.

Bu merkezlerin çalışmaları sonucunda 2001 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla hizmetten yararlanan çocukların sayısı 9523 olup, okula başlatılan 615, okula devam eden 625, sosyal yardım alan 605, korunma altına alınan çocuk 60, madde bağımlılığı tedavisine yönlendirilen 77 çocuk, ailesi yanına döndürülen 580, işe yerleştirilen 300 çocuk bulunmaktadır ("çocuk ve gençlik merkezleri", 2003).

Günün değişen koşulları ve başta Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme olmak üzere diğer tüm mevzuatta göz önüne alınarak hazırlanan Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş Görev ve Çalışma Yönetmeliği çocuk polisinin uygulama esaslarını belirlemiş ve 2001 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Yeni yapılanma ile "çocuğun polisi değil, polisin çocuğu anlayabileceği" bir yapı oluşturulmuş, çocuk-suç ilişkisi dahilinde çocuğun taraf olduğu tüm adli ve idari işlemler Çocuk Polisinin çalışma alanı içerisine alınmıştır.

Çocuk polisleri; çocuklara yönelik olarak yürüteceği hizmetler konusunda 0-18 yaş grubu gelişim özellikleri, davranış biçimleri, mülakat teknikleri, iletişim becerisi gibi konularda hizmet içi eğitim almaktadırlar.

Bu kapsamda suç işleyen, suça yönelen, suça maruz kalan, ihmal veya istismar edilen, sokakta yaşayan ve başıboş dolaşan, terk edilen çocuklara yönelik görevler çocuk polisi tarafından yerine getirilmektedir (Güller, 2001).

Ayrıca, Türkiye'de sokak çocukları ile ilgili olarak birçok dernek ve vakıf bulunmaktadır. Örneğin İstanbul'da "Umut çocukları", "sokak çocukları gönüllüleri", "sokak çocukları vakfı", "sokak çocukları rehabilitasyon derneği" ve Adana, İzmir ve Antalya'da "sokak çocukları merkezleri" bunlardan birkaç tanesidir. Bu sivil toplum örgütleri konuya toplumun dikkatini çekmenin yanı sıra, bu çocuklara eğitim, giysi ve eğitim giderleri, beslenme, ve bazıları barınma gibi hizmetler vermektedirler.

Ancak gerek hükümetler gerekse sivil toplum örgütleri tarafından bu konudaki iyi niyetli çabalar sürdürülmekle birlikte sorunun çok gerisinde kalmakta ve çok yetersiz durumdadır. Bu nedenle hükümetler ve yerel yönetimlerin sokak çocukları ile ilgili olarak kısa, orta ve uzun dönem olmak üzere acil önlem paketleri hazırlamaları ve bir an önce eyleme geçirmeleri gerekmektedir.

MEB ve Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1 Kasım 1999 tarihinde imzalanan protokol gereği Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İçel, İzmir, Kocaeli, Sinop ve Van illerinde "Çalışan çocukların ilköğretme kazandırılması, devamı ve eğitim başarılarının artırılması" amacıyla bir pilot uygulama başlatılmıştır. Sokak çocuklarını da kapsayan bu pilot uygulamaya gereğince bu illerden seçilen 30 öğretmen ve milli eğitim müdürleri ile müdür yardımcılara, "ilköğretim çağında olduğu halde çalışmak zorunda kalan ve çalışmalarından dolayı eğitimini aksatan çocuklar ile ailelerini eğitmeleri" eğitim semineri verilecektir. Eğitim alan öğretmenler, ilk aşamada, sınıflarında öğrenim gren çalışan çocukların çalışma nedenlerini saptayacaklar. Çocuklarını çalıştıran ailelerle de iletişim kuracaklar. Öğretmenler, çalışan çocukların derslerindeki başarısızlık sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunacaklar. Milli Eğitim Bakanlığı, ilerleyen aşamalarda, ailelerin çocukları çalıştırmaması için maddi destek de dahil, çeşitli önlemler almayı planlanmaktadır. Proje, Türkiye geneline yaygınlaştırılacak ("MEB çalışan çocukları takipte", 2001) çünkü bugün 100 milyonla ifade edilen sokak çocukların sayısı, gelecek 20 yıl içerisinde fakirlik ve açlık gibi nedenlerle kırsal kesimlerden şehirlere yaşanan göçler nedeniyle daha da artacaktır.

KAYNAKÇA

- Adlaf, E.M ve Zdanowicz, Y.M. (1999) A Cluster-Analytic Study Of Substance Problems And Mental Among Street Youths. *American Journal Of Drug And Alcohol Abuse*, 25 (4), 639-660.
- Aksu, F. ve Yoldaşcan, E. (2001) Adana'da Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocukların Sosyo

demografik Özellikleri. *Çocuk Forumu Dergisi*, 4 (1): 1-3.

Akşit, B., Karancı, N. ve Gündüz-Hoşgörür, A. (2001) Turkey Working Street Children In Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment. [Http://WWW.Ilo.Org/Public/English/Standards/Ipec/Simpoc/Guides/Index.Htm](http://WWW.Ilo.Org/Public/English/Standards/Ipec/Simpoc/Guides/Index.Htm)

Aptekar, L. (1994) "Street Children in The Developing World: A Review Of Their Condition". *Cross-Cultural Research*, 28 (3):195-224.

Aptekar, L. ve Abebe, B. (1997) "Conflict In The Neighbourhood: Street And Working Children In The Public Space". *Childhood*, 4 (4):477-490.

Aptekar, L., Maphalala, T.P., Dlamini, G., Makhanya, J. ve Magagula, S. (1997) "The Newly Emerging Problem Of Street Children In Swaziland". *J. Of Psychology In Africa*, 2, 123-141.

Aptekar, L. ve Ciano, L. (1999) "Street Children In Nairobi, Kenya: Gender Differences And Mental Health". *Developmental Issues Among Homeless And Working Street Youth: New Directions in Childhood Development*. Rafaelli, Mve R, Larson (Eds.) pp: 35-46, SF, Ca: Jossay Bass.

Ayerst, S.L. (1999) "Depression and Street Youth". *Adolescence*, 34, 567-575.

Balanon, L.G. (1989) Street Children: Strategies For Action. Child Welfare League of America. 68(2):159-166.

Barker, R.P. (1999) "Children Of The Street: A Re-Interpretation Based On Evidence From Durban, South Africa". London University Of London, Department Of Geography, Center Of Developing Areas Research, 24 Pp. Retrieved January 1, 2003. [Http://www.Gg.Rhbcn.Ac.Uk/Cedar/Cedar-Papers/Paper29.Pdf](http://www.Gg.Rhbcn.Ac.Uk/Cedar/Cedar-Papers/Paper29.Pdf)

Bassuk, E.L. ve Rosenberg, L. (1990) "Psychological Characteristics Of Homeless Children And Children With Homes". *Pediatrics*, 85 (3):257-261.

Berti, L.C., Zylbert, S. ve Rolnitsky, L. (2001) "Comparison of Health Status of Children Using a School-Based Health Center of Comprehensive Care". *J. Petiatr Health Care*, 15 (5):244-250.

- Robertson, M.J. ve Toro, P.A. (1998) "Homeless Youth: Research, Intervention and Policy". *The 1998 National Symposium on Homelessness Research. Retrieved* January 16, 2003 From <http://www.Aspe.Hhs.Gov/Progsys/Homeless/Symposium/3-Youth.Htm>
- Ryan, D.K., Kilmer, R.P., Cause, A.M., Watanabe, H. ve Hoyt, D.R. (2000) "Psychological Consequences of Child Maltreatment in Homeless Adolescents: Untangling The Unique Effects Of Maltreatment And Family Environment". *Child Abuse and Neglect*, 24 (3) 333-352.
- San Aguston, M., Cohen, R., Rubin, D., Cleary, S.D., Erickson, C.J. ve Allen, J.K. (1999) "The Montefiore Community Childrens Project: A Controlled Study of Cognitive and Emotional Problems of Homeless Mothers and Children". *J. Urban Health*, 76 (1):39-50.
- Scanlon, T.J., Tomkins, A., Lynch, M.A. ve Scalon, F. (1998) "Street Children In Latin America". *BMJ* 316: 1596-1600.
- Swart-Kruger, J. ve Richter, L. (1997) "AIDS Related Knowledge, Attitudes and Behavior Among Street Youth: Reflections on Power, Sexuality and the Autonomous Self". *Social Science and Medicine*, 45 (6):957-966.
- Teal, K. (N.D) *Homeless and Education. Retrieved* December 01, 2003 from [Http://www.Preservice.Org/T0110780/Homelesspaper.Html](http://www.Preservice.Org/T0110780/Homelesspaper.Html)
- Türkmen, M. (1998) "Adana'da Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 41: 509-515.
- Türkmen, Z. ve İlik, B. (1994) *Sokakta Çalışan Çocuklar*. İLO. Ankara.
- Vostanis, P., Grattan, E. ve Cumella, S. (1998) "Mental Health Problem of Homeless Children and Families: Longitudinal Study". *Brit. Med. J.* 316 (7135): 899-902.
- Yapchai, C.J., Toro, P.A. ve Mccaskill, P.A. (2001) *Behavioral and Cognitive Functioning Among Homeless and Housed Poor Children: A Comparative Study*. Unpublished Manuscript under Editorial Review. Dept. Of Psychology, Wayne State University. [Www.Science.Wayne.Edu](http://www.Science.Wayne.Edu).
- Waldron, A.M., Tobin, G. ve Mcquaid, P. (2001) "Mental Health Status of Homeless Children and Their Families". *Irish J. Of Psychological Medicine*, 18 (1): 11-15.
- Weinreb, L., Goldberg, R., Bassuk, E.ve Perloff, J. (1998) "Determinants of Health and Service Use Patterns in Homeless and Low-Income Housed Children". *Pediatrics*, 102 (3). 554-562.
- Waldron, A.M., Tobin, G. ve Mcquaid, P. (2001) "Mental Health Status of Homeless Children and Their Families". *Irish J. Of Psychology Med*, 18 (1).11-15.
- VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Değerlendirmesi Raporu. (2001) Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu. Web Site: [Http://www.dpt.gov.tr/](http://www.dpt.gov.tr/)
- Yapchai, C.J., Toro, P.A. ve Mccaskill, P.A. (2001). *Behavioral and Cognitive Functioning Among Homeless and Housed Poor Children: A Comparative Study*. Unpublished Manuscript Under Editorial Review. Dept. Of Psychology, Wayne State University. www.science.wayne.edu.
- Yılmaz, S. (1998) *Sokak Çocukları*. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Zima, B.T., Wells, K.B. ve Freeman, H.E. (1994) "Emotional and Behavioral Problems and Severe Academic Delays among Sheltered Homeless Children in Los Angeles Country". *Am. J. Public Health*, 84 (2):260-264.

